

МЕНИТЕЛНИЧНИ ВЪЗРАЖЕНИЯ

Георги Павлов

BILL OF EXCHANGE OBJECTIONS

Georgi Pavlov

Abstract: Bill of exchange, promissory note and cheque debtors have the right to make objections in order to lawfully refuse to perform their duties.

Keywords: Bill of exchange, promissory note, cheque, objections; 1930 Unified Law of Negotiable Instruments; 1882 Bills of Exchange Act; 1952 Uniform Commercial Code, commercial law; 1991 Commerce Act.

Длъжниците по менителницата, записа на заповед и чека разполагат с материално-правна защита срещу вземанията на приносителя.

Правна форма на защитата са възраженията – субективни права на задължените лица, произтичащи от определен юридически факт или фактически състав да откажат изпълнението и да предизвикат отхвърляне на предявения срещу тях иск¹.

Българското законодателството не съдържа легална дефиниция на термина „възражение“.

Използването му в материалното (чл. 22, ал. 2, 32, ал. 2, 122, ал. 3, 142 ЗЗД) и в процесуалното право (чл. 124, 414, 414а, 422, 424 ГПК) не е еднозначно.

В правната доктрина под материално-правно възражение или възражение в материалноправен смисъл се разбира правото на длъжника правомерно да откаже изпълнение на своето задължение².

Възраженията са потестативни права, които, след като бъдат упражнени чрез изявление на длъжника, осуетяват възникването, прекратяват за в бъдеще, премахват с обратно действие или променят съдържанието на вече възникнали субективни права³.

Възражението в процесуален смисъл има значение и на упражняване на материално право, и на действие по осъществяване на материалноправната защита на ответника срещу иска⁴.

Процесуалното действие „възражение“ е средство за защита на ответника срещу иска по същество, с което той твърди факти, пораждащи благоприятни за него правни последици, или предявява свои насрещни права, представляващи материалноправни възражения, и иска материалноправният спор между страните да бъде разрешен със сила на пресъдено нещо⁵.

Настоящото изследване е ограничено до възраженията в материалноправен смисъл –

¹ Вж. **Павлова, М.** Записът на заповед и менителницата. София: Софи–Р, 1998, с. 188–189, **Вишневский, А.** Современное вексельное право. Женевская (Россия) и английская системы. Москва: Статут, 2007, с. 200.

² Вж. **Таджер, В.** Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял I. София: Наука и изкуство, 1972, с. 185–187.

³ Вж. **Таков, Кр.** Как се решава частноправен казус. София: Сиби, 2007, с. 67.

⁴ Вж. **Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова.** Българско гражданско процесуално право. София: Сиела, 2012, с. 214–216, с. 215–218.

⁵ Вж. **Попова, В.** Възражението като средство за защита на ответника в исковия граждански процес. – Правна мисъл № 4, 1994, с. 62.

произтичащи от определен юридически факт субективни права на длъжниците по менителничното задължение да откажат изпълнението му.

Сравнителното право познава две системи, регулиращи отношенията, свързани с менителницата, запис на заповед и чека.

Първата система е на държавите, избрали за свой модел Еднообразния закон за менителниците и записите на заповед (ЕЗМ) – Приложение I на Конвенцията относно еднообразния закон за менителниците и записите на заповед от 07.06.1930 г., в сила от 01.01.1934 г. и Еднообразния закон за чековете (ЕЗЧ) – Приложение I на Конвенцията относно еднообразния закон за чековете от 19.03.1931 г., в сила от 0.01.1934 г. – т.нар. Женевска менителничноправна система. ЕЗМ и ЕЗЧ не са източници на българското менителнично и чеково право, но текстовете на Търговския закон, посветени на менителницата, запис на заповед и чека, са съобразени с тях.

Втората система е на страните от „Общото право“ (“Common Law”), които имат за образец на менителничното и чеково право Закона за менителниците на Великобритания от 1882 г., Закона за чековете на Великобритания от 1992 г. и Еднообразния търговски кодекс на САЩ от 1952 г. – т.нар. Английската менителничноправна система.

Азбучно положение в Женевската и в Английската система е принципната възможност на длъжниците по менителницата, запис на заповед и чека, да противопоставят на приносителя на ценната книга всички възражения, които водят до парализиране на правата му, с изключение на възраженията, изрично запрети от менителничното право.

Английската менителничноправна система разглежда менителничните възражения като разновидност на т.нар. „естотел“.

Естотел е конструкция на процесуалното право за предотвратяване възможността едно лице да отрича истинността на твърдение, което е направило, или да отрича факти,

за които е твърдяло, че съществуват, и на които друго лице е разчитало⁶.

Естотел е дефиниран от английската съдебна практика в делото “Central London Property Trust v. High Trees House” от 1947 г. по следния начин: „...ако едно лице с думи или поведение направи обещание... с намерение друго лице да действа съответстващо на намерението му, тогава обещаващата страна... не може да се отрече от своето обещание... ако се окаже, че това е несправедливо...“⁷.

Английското менителнично право изрично забранява правната възможност на акцептанта да отрича съществуването на издателя, истинността на подписа му, неговата менителнична способност, както и наличието на представителна власт за издаване на менителница, акцептирана от платеща. Акцептантът е лишен от правото да оспорва и съществуването на ремитента и неговата способност да джирова менителницата, но не и от правото да оспорва истинността или действителността на джирото – чл. 54 (2) от Закона за менителниците на Великобритания.

Издателят е лишен от правото да отрича съществуването на поемателя, способността на поемателя да джирова менителницата – чл. 55 (1) (b) от Закона за менителниците на Великобритания.

Джиратарят е лишен от правото да отрича истинността и правилността на подписа на издателя, истинността и правилността на подписите на предшестващите джиратари – чл. 55 (2) от Закона за менителниците на Великобритания.

Английското менителнично право допуска наличието на следните менителнични възражения: възражения, основани на дефект във формата на менителницата; възражения, основани на дефект на титула на приносителя на менителницата; възражения за прескрибиране на менителницата; възражения, основани на отсъствието на менителнична способност на издателя; възражения, основани на превишаването на представителната власт на

⁶ Думата *естотел* има латински корен – от *stupa*, т.е. кълчища или нещо, което се използва, за да се изпълни или запуши отвор или дупка. В норманофренския език *estouper* означава „запушвам“ – вж. Оксфордски енциклопедичен речник по право. София: Сиела, 1998, с. 195.

⁷ Вж. Уинкъл, М. Договорно право и практика. Английската правна система и сравнения с континенталната. София: Legason, 1993, с. 46.

пълномощника при издаването на менителницата; *excepio doli*⁸.

Според английското менителнично право длъжникът може да противопостави на приносителя всички гражданскоправни възражения.

Специални правила за защита на банките при плащане на чекове е предвидена в чл. 4 (1) от Закона за чековете от 1957 г.⁹

Типично за английската менителничноправна система е възражението за отсъствие на насрещно удовлетворение (*consideration*)¹⁰.

Предшестващ дълг или всяко удовлетворение, адекватно за т.нар. *simple contract* (прост договор)¹¹, има качеството на насрещно удовлетворение за менителницата – чл. 27 от Закона за менителниците на Великобритания.

Отсъствието на насрещно удовлетворение между непосредствените участници в менителничния оборот може да се противопостави на всеки приносител от длъжника.

Възражението за отсъствие на насрещно удовлетворение е непротивопоставимо на т.нар. *the holder in due course*¹², но е противопоставимо на *mere holder*¹³ – чл. 27 от Закона за менителниците на Великобритания.

Според Женевската менителничноправна система длъжниците по менителницата не могат да противопоставят на приносителя възраженията, основани на личните им отношения с издателя или някого от предшестващите приносители, освен ако приносителят е бил недобросъвестен при придобиване на менителницата – чл. 17 ЕЗМ, чл. 22 ЕЗЧ, чл. 456 ТЗ.

Длъжникът може да откаже плащане по менителницата, записан на заповед или чека, като противопостави на приносителя произтичащите от каузалното правоотношение възражения (лични възражения), ако приносите-

лят е страна по това правоотношение. Личните възражения могат да се противопоставят не само срещу приносител – страна по съответното каузално правоотношение, но и срещу всеки приносител, който е бил недобросъвестен – знаел е за наличието на тези възражения при придобиването на ценната книга.

Женевската менителничноправна система не установява никакви други ограничения по отношение на менителничните възражения.

В литературата са предложени различни класификации на менителничните възражения.

В старата германска литература менителничните възражения се подразделят на две групи: **1. Възражения, произтичащи от „самото менителнично право“**, които, от своя страна, са били „абсолютни“ (противопоставими от всеки длъжник на всеки приносител на менителничния ефект, като например: неспазване на менителничната форма, прескрибиране, преюдициране, пълно или частично плащане на менителницата от акцептанта, порочност на документа вследствие на по-късно направени добавки, вмъквания и зачертавания), и „относителни“ (противопоставими от точно определен менителничен длъжник на всеки приносител на ефекта, като например: липса на менителнична способност, подправка на менителницата, мнимо пълномощие и противопоставими от всеки менителничен длъжник на точно определен приносител, като например: липса на формална легитимация, *excepio doli*) и **2. Възражения, произтичащи от каузалните правоотношения между страните по менителничната сделка**¹⁴.

В старата българска книжнина традиционно менителничните възражения се подразделят на две групи – **абсолютни (обектив-**

⁸ Вж. Вишневский, А. Цит. съч., с. 204–208.

⁹ Вж. Вишневский, А. Цит. съч., с. 208–211.

¹⁰ Насрещно удовлетворение (*consideration*) – действие, отказ от действие или договорно задължение от едната страна по договор, което представлява цената, на която страната купува задължението на другата страна – вж. Уинкъл, М. Цит. съч., с. 36; Оксфордски речник по право. София: Сиела, 1998, с. 118.

¹¹ Договор, съдържащ по един подпис от всяка страна.

¹² Държател, придобил менителницата, преди падежа, добросъвестно, възмездно, посредством джиро – чл. 33 от Закона за менителниците на Великобритания.

¹³ Лице, фактически владеещо менителницата, независимо от характера на правата си върху инструмента – вж. Вишневский, А. Цит. съч., с. 36.

¹⁴ Вж. Грюнхут, К. С. Менителнично право. Част I. София: Ив. К. Божинов, 1925, 200–212.

ни, exceptions in rem) и относителни (релативни, exceptions in personam)¹⁵.

Абсолютните възражения се обособяват в следните две групи: 1. Възражения, произхождащи от самия менителничен акт: неспазване на законовите изисквания за формата на менителничния ефект, неизвършване на необходимите действия за запазване на правата по ценната книга, просрочване на менителницата, запис на заповед и чека, и 2. Възражения, които обезсилват менителничното задължение: недействителността на задължението по менителничния ефект поради неистинността на подписите на документа, фалшифициране на подписа на менителничния длъжник, подписът на длъжника е изтръгнат чрез измама или насилие, погасяване на менителничното задължение поради плащане или други заместващи плащането способности от страна на главните или регресните длъжници.

Относителните възражения имат ограничено действие и могат да се противопоставят лично само на приносителя и ползват само този длъжник, който ги е направил: безпаричност на менителничното задължение, незаконна или неморална причина на задължението, симулативно издаване на менителницата, гаранционно издаване на менителницата, exsertio doli и възражения, основани на каузалното отношение по повод на и във връзка с което е издадена менителницата.

Известна е и класификацията на менителничните възражения на **обективни** и **субективни**¹⁶.

Обективните възражения произтичат от самия акт на менителничната сделка и се групират в две подгрупи: абсолютни обективни възражения (противопоставими от всеки менителничен длъжник на всеки кредитор), като липса на реквизит, нищожност на документа, липса на формална легитимация на кредитора, изтекла менителнична давност, неизвършване на необходимите действия за запазване на правата по ценната книга и отно-

сителни обективни възражения (противопоставими от определен менителничен длъжник срещу всеки кредитор), като възражения за порок на волята на задълженото лице, фалшифициран подпис, подправено съдържание.

Субективните или лични възражения се извличат от извънменителничните предходни или съпроводни каузални сделки, които съществуват между менителничния длъжник и кредитора и могат да се противопоставят на недобросъвестния приносител на ефекта.

Идентична е класификацията на менителничните възражения на **абсолютни** и **лични** (относителни)¹⁷.

Абсолютните възражения се основават на формата или на съдържанието на менителничния документ: порок във формата на документа, липса на формална легитимация на приносителя, недействителност на волеизявленията, закрепени върху ценната книга заради упражнено насилие, липса на представителна власт, фалшификация на подпис на длъжника, липса на менителнична дееспособност, неизвършване на необходимите действия за запазване на правата по менителничния ефект, погасяване на менителничното задължение поради давност или плащане.

Личните възражения произтичат от отношенията на длъжника с определен кредитор и се основават на дефект в правата на кредитора. Към тази категория спадат възраженията, произтичащи то каузалната сделка по повод и/или във връзка с издаването, прехвърлянето или авалирането на менителничния ефект: нищожност, унищожаване, симулация и други.

Аналогична е класификацията на менителничните възражения на **обективни** и **субективни** (лични)¹⁸.

Обективните менителнични възражения се подразделят на абсолютни и относителни. **Абсолютните менителнични възражения** произтичат от самата менителница или от липсата на необходимите действия за

¹⁵ Вж. **Джидров, П.** Коментар на Търговския закон. Том V. София: Витоша, 1910, с. 309; **Диков, Л.** Курс по търговско право. Т. 2, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992, 950–951, **Кацаров, К.** Систематичен курс по българско търговско право. София: Наука и изкуство, 1990, 615–616.

¹⁶ Вж. **Василев, Л.** Облигационно право. Отделни облигационни отношения. София: Наука и изкуство, 1958, с. 564–567.

¹⁷ Вж. **Павлова, М.** Цит. съч, с. 188–209.

¹⁸ Вж. **Герджиков, О.** Търговски сделки. София: Труд и право, 2015, с. 373–377.

запазване на регресните права или от плащането по ефекта. Относителните менителнични възражения се основават на порок във волеизявлението на длъжника.

Субективните (лични) менителнични възражения произтичат от отношенията на длъжника с определен кредитор по съпътстващите менителницата каузални правоотношения.

В съвременната правна теория е разпространена класификацията на менителничните възражения на абсолютни и относителни, извършена съобразно кръга на лицата, на които едно възражение може да бъде противопоставено¹⁹. Възраженията, които произтичат от самата ценна книга и могат да бъдат предявени срещу всеки приносител на менителничния ефект, са абсолютни. Абсолютните възражения имат за цел да елиминират менителничните права на приносителя по ценната книга. Абсолютните възражения поначало предпоставят липсата на менителнично задължение, неговата недействителност или прекратяване. Те могат да бъдат разделени на две подгрупи съобразно кръга на лицата, които могат да предявят възраженията: възражения, които ползват всеки длъжник срещу всеки приносител, и възражения, които само отделен длъжник притежава, но имат действие срещу всеки приносител.

Към първата подгрупа абсолютни възражения се отнасят: възраженията за нищожност на менителницата, записа на заповед и чека поради наличието на някое от основанията, установени в чл. 26, ал. 1 ЗЗД – противоречие със закона, заобикаляне на закона и противоречие с добрите нрави; възражения относно липсата на надлежно извършен протест поради неплащане и възражения относно направено от платеща плащане.

Към втората подгрупа абсолютни възражения спадат: възражения относно действителността на менителничните задължения (липса на дееспособност, мнимо представителство, липса на съгласие, подправка на подписа и на документа); възражения относно унищожаването на менителничната сделка (опорочена воля поради грешка, измама, заплашване, крайна нужда, невъзможност да се разбират или ръководят действията) и възра-

жения относно изтекла давност на менителничното задължение.

Относителните възражения имат сила само срещу отделен кредитор. Чрез тях се оспорва правото на собственост или правото на залог върху ценната книга. Към тази група спадат и възраженията, произтичащи от каузалните правоотношения. Относителните възражения са противопоставими на нелегитимирани лица, на лица, с които длъжникът има лични отношения, и на последващи недобросъвестни държатели – чл. 465, чл. 471 ТЗ. Допустими са следните относителни възражения: *exceptio doli*; възражение за попълване на бланкова менителница, запис на заповед или чек несъобразно волята на издателя – чл. 464 ТЗ; възражението за антидатиране или постдатиране на книгата и възражения, произтичащи от каузалните правоотношения.

БИБЛИОГРАФИЯ

Василев, Л. Облигационно право. Отделни облигационни отношения. София: Наука и изкуство, 1958 // **Vasilev, L.** Obligatsionno pravo. Otdelni vidove obligatsionni otnoshenia. Sofia: Nauka i izkustvo, 1958.

Вишневский, А. Современное вексельное право. Женевская (Россия) и английская системы. Москва: Статут, 2007 // **Vishnevskiy, A.** Sovremennoe vekselnoye pravo. Zenevskaya (Rossiya) i angliiskaya sistemi. Moskva: Statut, 2007.

Герджиков, О. Търговски сделки. София: Труд и право, 2015 // **Gerddzikov, O.** Targovski sdelki. Sofia: Trud i parvo, 2015.

Грюнхут, К. Менителнично право. Част I. София: Ив. К. Божинов, 1925 // **Gryunchut, K.** Menotelnichno pravo. Chast I. Sofia: Iv. K. Bozinov, 1925.

Джидров, П. Коментар на Търговския закон. Том V. София: Витоша, 1910 // **Dzidrov, P.** Komentar na Targovskiya zakon. Tom V, Sofia: Vitoscha, 1910.

Диков, Л. Курс по търговско право. Т. 2, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992 // **Dikov, L.** Kurs po targovsko pravo. T. 2, Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1992.

Калайджиев, А. Чекът в българското право. София: Сиби, 1992 // **Kalaydziev, A.** Chekat v balgarskoto pravo. Sofia: Sibi, 1992.

Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право. София: Наука и изкуство,

¹⁹ Вж. **Калайджиев, А.** Чекът в българското право. С.: Сиби, 1992, с. 274.

1990 // **Katzarov, K.** Sistematičen kurs po balgarsko targovsko pravo. Sofia: Nauka i izkustvo, 1990.

Павлова, М. Записът на заповед и менителницата. София: Софи-Р, 1998 // **Pavlova, M.** Zapisat na zapoved i menitelnitzata. Sofia: Sofi-R, 1998.

Попова, В. Възражението като средство за защита на ответника в исковия граждански процес. Правна мисъл № 4, 1994 // **Popova, V.** Vazrazhenieto kato sredstvo za zashtita na otvetnika v iskovia grazdanski protses. Pravna misal, № 4, 1994.

Оксфордски речник по право. София: Сиела, 1998 // **Oksfordski rechnik po pravo.** Sofia: Siela, 1998.

Сталев Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова. Българско гражданско процесуално право. София: Сиела, 2012 // **Stalev, G., A.**

Mingova, O. Stamboliev, V. Popova, R. Ivanova. Balgarsko grazdansko protsesualno pravo. Sofia: Siela, 2012.

Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял I. София: Наука и изкуство, 1972 // **Tadjher, V.** Grazdansko pravo na NRB. Obshta chast. Dyal I. Sofia: Nauka i izkustvo, 1972.

Таков, Кр. Как се решава частноправен казус. София: Сиби, 2007 // **Takov, Kr.** Kak se reshava chastnopraven kazus. Sofia: Sibi, 2007.

Уинкъл, М. Договорно право и практика. Английската правна система и сравнения с континенталната. София: Legacon, 1993 // **Uincap, M.** Dogovorno pravo i praktika. Angliyskata pravna Sistema i sravneniya s kontinentalnata. Sofia: Legacon, 1993.